

ЧАСНОСТ (*EHRLICHKEIT*) И ДОБРА ВОЉА ДА СЕ НЕШТО ПРОТИВ САВРЕМЕНИКА КРИТИЧКИ КАЖЕ И НЕМОЋ ДА СЕ ТИМЕ ИШТА ПОСТИГНЕ. СЛУЧАЈ ТОМАС БЕРНХАРД

Када би неки савремени српски писац био довољно частан, храбар и имао добру вољу да владајућој гарнитурџи српских политичара каже оно што је својевремено Томас Бернхард 70-их и 80-их година прошлог века написао и рекао о канцелару Бруну Крајском и његовој влади исти би завршио у затвору. У том смислу може се о Аустријанцима и Србима говорити на два посве опречна начина: о народу толерантном и демократски оријентисаном и народу нетолерантном и по живот слободномислећег човека апсолутно непредвидљивом. У оквирима једне посве друге дестинације – став и суд једног писца о делима својих савремених колега, њиховим нечасноцима у републици која се зове Књижевност – Томас Бернхард се није либио да каже да осим Петера Хандкеа и њега у тадашњој савременој аустријској књижевности не постоји нико ко у тој књижевности има шта да каже. Да ли је Томас Бернхард тада (још тада!) говорио оно што је тридесет-четрдесет година након његових изјава потврђено као истинито? – Јесте! Добро. Шта би се догодило једном српском писцу који би данас изјавио да вредност савремене српске књижевности и њених савремених актера ни приближно није онаква каквом се иста представља у српским новинама и електронским медијима? Да је све – од радова Бећковића, Басаре и Бајца (да пођемо само од слова „Б“, почетног слова презимена неких српских писаца) до М. Тешића, В. Карановића, Г. Петровића, Р. Петров Нога књижевно смеће које се међу нашим ногама по београдској и новосадској кошави мота само стога што су творци тих песама и тих романа још живи и што исти као своји сопствени менаџери у садејству са писцима критичких епитафа свакодневно бучно делују у правцу своје промоције. Штавише, код Срба се још није одлучило нити ко је овде Хандке, нити ко је овде Бернхард. Нико се у овој Подунавској нахији није машио своје речи и самосвесно обзнанио: ја сам онај који ће остати у историји ове књижевности, нико те куражи, нити самосвести није имао и за тај гест, као одговорно људско биће, сносио последице. Свако је чекао да му то на јевтин, необавезујући начин, одламајући своју изјаву као грану у шуми, каже и „овери“ неко од критичара или критичарки; рецимо, Бојана Стојановић Пантовић, некадашња књижевна критичарка-колумнисткиња у Милошевићевој и, делом, постмилошевићевој „Политици“, која је српске списатељске геније проналазила у готово сваком тада објављеном ђубрету. Ко је „Бернхард“, ко „Хандке“ – то се у једној апсолутној и по живот опасној паланци и не може да одлучи. Свако верује да је „Хандке“ и „Берн-

хард“, уверен је у то, али ћути. Нема куражи да каже: *књижевник је тај који зна ко је, не његов критичар*. Сва та књижевничка братијска трулеж носи, дакле, у потаји најзаносније мишљење о себи. Међутим, ипак тражи потврду у ординацији код доктора критичара. Макар иста долазила из амбуланте најнечасније књижевнокритичарске гарнитуре од 1945. наомамо, оне која је у Србији била делатна од 1990. и временом допуњавана новим именима до данас, закључно са Милетом Аћимовићевим Ивковим. – Шта би се, дакле, догодило таквом писцу ако би се усудио да каже ово мало-пре речено? – Ништа! Циљна група се не би ни осврнула на његово мишљење, ништа се не би променило, поседи и критичарски намети би остали неокрњени, листе непоћудних писаца и забране објављивања би остале на снази, Други Дневник у 19.30, наш смртни посед, би се и даље ћутке слушао и нетремице гледао. Из иностранства посматрано овај пејсаж је бекетовски. Посматрано из улице Новосадског сајма у Новом Саду или из неке улице на Коњарнику или Лабудовом брду у Београду, тај пејсаж као чисти, непатворени живот мирише на крв, на протекли рат, на нож, на ватрено оружје за потиљком, на банде ћелавих примитиваца у квази војним униформама који ландарају широм српских градова, јер се држава испред злочина повукла да чека „Датум“, кога ишчекује још од 1991. док сиромаштво расте, јер су за то „крива“ „Брозова времена“ и „савремена Европа“. Читавих четврт века! (Оба кривца су, додуше, реални учесници у данашњем покољу хуманизма у Србији, али њихов удео у томе је, релативно, мали, имајући у виду упорније, дакле, опасније штеточине у виду разних пролазних политичара од 1989. до данас). Данас се, међутим, на жалост, не верује у моћ револуције, но у менаџмент-клање и либералне злочине! А Бећковићи и Бајци, наши писци, пишу пасторале, и не једини, дакако, посве су неодговорни спрам социјалних досијеа оних за које, наводно, пишу. Први, салонски академик, Амфилохијев сабрат, други, салонски издавач са амбицијом писца. Постоје писци који у односу на паклену стварност Србије данас на улици лижу сладолед, трипут се, „по српски“, љубе са најригиднијим представницима Православне цркве, запосели су колумне у престоничким листовима (добро знају да се налазе поседу добијеном за саучесништво у креирању лажи о свакодневици која је, тобоже, нормална, критикујући са удобне дистанце нешто за шта њима и њиховим ближњима никако неће „зафалити“ хлеб свакодневни) и своје књиге објављују у „Лагуни“ или у „Архипелагу“ и ни у једној својој речи не виде обичног човека, радника, сељака, нити о њему пишу. (Већина ликова савремене српске прозе су интелектуалци, посматрачи живота из угла Српског књижевног друштва, Ленголд-пајаци, мембранске творевине којима се диве „лагуна-критичар“ и његов следбеник „лагуна-читалац“ или су, с друге стране, Српчад из Великог Лаола чији су погледи на свет однеговани на традицијама Шешел-Србије). Где су српски романескни ликови који би макар мало личили на Камијевог Мерсоа, Бекетовог Малонеа, Марфија, Хама, где песници од крви и меса попут (најмање попут) Чарлса Буковског? Уместо тога имамо хит-лик из романа *Посмрћина маска* (2012), квази-интелектуалца кога је измислио Ласло Блашковић створеног, изгледа, од списатељске руке која још не зна шта ради лева када пише десна или да ли постоји веза између руке која држи перо и неке више инстанце која пером, бар донекле, треба да управља.

Намера нам је да пишемо о Томасу Бернхарду, аутору „деконструктивних комедија“ (Silvio Vietta), провокатору, писцу чије идеје пропадају у систем без система (стање, рецимо, српске државе данас) и чије пропадање јесте један од систематских мотива његове прозе спроведен с циљем да се види да је свако људско саопштење бачено у бездан и узалудно, да је, како Томас Бернхард каже, „много тога смешно, да је све, ако се мисли на смрт, смешно“ („aber es ist vieles lächerlich, es ist alles lächerlich, wenn man an den Tod denkt“). Малопређашњи „увод“ у овај оглед не подражава Томаса Бернхарда нимало, јер сопствена скепса не може да иде на туђе изворе, она је плод нашег искуства са светом живота, коначно са светом оних који стварају књижевност и који су то поље рада претворили у арену у којој се води борба исто толико сурова као и у тзв. „свету живота“, у којој је сваки писац према сваком писцу једна цев и један нож, представник и виновник једне апсолутне нељудскости каква је већ била виђена у злочиначким немачким лагерима попут Треблинке, Аушвиц-Биркенауа, Мајданека, Маутхаузена, Бухенвалда, Дахауа... (Наводим имена логора намерно како бих подсетио на то шта човек може и да то „шта он може“, није било могуће само јуче, него га је, „сасвим природно“, могуће очекивати и данас и, зашто не, и међу писцима, јер се и *џо* међу писцима данас и те како чини). Можемо да бранимо овај став тако што ћемо рећи да је писцу присуство у медијима исто толико важно колико и живот сâм, да је његово дело њему његово духовно дете те да то исто дете мора да има исти третман као и било чије друго духовно дете, а никако не да његово дете буде отерано у логор где ће му се име затрети само на темељу очевог имена и потписа кога овај ставља испред свога дела. (Има јеврејске судбине међу многим писцима у Србији данас). Није тешко замислити, још мање именовати, српске књижевничке капое, нити егзекуторе присутне у сваким значајнијим новинама у Србији или књижевном часопису. (Писцу ових редова забрањено је да објављује у „Политици“, листу „Данас“, „Књижевном магазину“ и „Београдском књижевном часопису“). Уколико је сваком десетом српском писцу забрањено да објављује бар у два гласила добићемо бројку која би била импресивна и за Хитлерове, Стаљинове, Пиночове, кубанске, кинеске, албанске, аргентинске и друге цензоре. А цензорски радови поменутих држава остали су и данас појам злочина цензуре. Треба у том погледу, примера ради, посматрати однос између двају организација писаца у Србији, Српског књижевног друштва и Удружења књижевника Србије, па се у тим оквирима ради сопствене оријентације о међусобном односу писаца у Србији одредити спрам феномена „*писац који цензурише груоџ писца*“, који иначе у пракси садржи дилувијалне црте настале у давним, дилувијалним временима наше планете. При томе ћемо видети да је СКД заправо једна организација писаца која је свако добро које се српском писцу у Србији данас даје (ма колико му се, уистину, одвећ мало даје) узела за себе: злоупотребила приватне издавачке куће, искористила за себе међународну размену писаца, институције и инстанце преводилаштва, државне листове и медије. Нови министар културе је, изгледа, променио однос снага у корист УКС те они други сада протестују као да никада и сами нису никакво зло другим писцима учинили. Довољно је погледати лист „Политику“, њену рубрику за културу у последњих дванаест година, па да се увиди колику су подршку тога листа уживали писци сада, наводно, угњетеног Српског књижевног дру-

штва. Њихов реванш после 2000. године, подмукли и беспоштедни, за оно што је својевремено Удружење књижевника за време Милошевића чинило писцима садашњег СКД-а, узоран је пример логорске праксе потпомогнуте писаним и електронским медијима, и то према сваком који пише под другим идеолошким знаком. С друге стране, био је то ваљан пример шта једни писци могу да учине другим писцима, шта је једна удруга писаца спремна да учини другој, и, такође, тестаментарни образац онога шта је друга, својевремено, чинила првој, док и једни и други пишу на истом језику и за историју исте културе. Посебна прича у овој „причи“ је српски ПЕН центар који у јавности наступа као извесна списатељска надорганизација, елитарна и привилегована не само у медијима, него (и) као она која сама себи одобрава привилегије док на један нелојалан и за себе крајње прагматичан начин има ексклузивни приступ међународним преводилачким организацијама које, потом, углавном преводе писце чланове Српског ПЕН-а, при чему се код „обичног“ писца ствара утисак да сваки онај српски писац који није члан Српског ПЕН-а јесте извесно минорно шкрабало. При таквим промоцијама српских „пеноваца“ лист „Политика“ постаје приватно гласило истих, објављујући чланке о овом или оном писцу члану Српског ПЕН-а коме је негде у „белом свету“ објављена преведена књига. Изван ПЕН домена постоје у Србији нахијски писци о којима „Политика“ такође здушно пише, дајући простор морално сумњивим српским интелектуалцима да објављују текстове о најретрограднијим српским писцима, рецимо о једном Рајку Петров Ногу, поводом кога је недавно уприличена дводневна књижевна манифестација где су своје текстове о писцу прочитали или изговорили Ј. Делић, Момир Војводић, Селимир Радуловић, Ђорђо Сладоје, Будимир Дубак и други. Овој манифестацији претходила је једна друга названа „Песничка литургија за Његоша“ коју су поводом 200. годишњице рођења Петра Другог Петровића Његоша организовале Матица српска, Српска академија наука и уметности и Академија наука и уметности Републике Српске на којој су у Београду учествовали аутори од којих ниједан није члан Српског ПЕН-а, нити Српског књижевног друштва, а ипак су то били, наводно, *најзначајнији* савремени српски песници: Матија Бећковић, Милован Данојлић, Петар Пајић, Рајко Петров Ного, Гојко Ђого, Добрица Ерић, Мирослав Максимовић, Милосав Тешић, Злата Коцић, Ђорђо Сладоје, Драган Лакићевић и Иван Негришорац. (На листи под насловом „Светска књижевност из Србије“ из пера „пеновца“ Гојка Божовића сачињеној поводом дана српске књижевности на Сајму књига у Лајпцигу 2011. године приликом навођења имена „светских песника из Србије“ нема ниједног са листе учесника „Литургије“ уприличене поводом Његошевог јубилеја (осим Бећковића и М. Максимовића). Напротив, на том се списку налазе сасвим друга имена, али су и ова имена представници српске, а „светске књижевности“, па се у том смислу наводи име Миодрага Павловића, Љубомира Симовића, Борислава Радовића, Слободана Зубановића, Душка Новаковића, Радмиле Лазић, Владимира Копицла, Новице Тадића, Васе Павковића, Милована Марчетића, Милана Ђорђевића, Војислава Карановића, Саше Јеленковића, и Гојка Божовића.) Уколико табор „литургичара“ и табор „пеноваца“ разумемо као два идеолошки и поетички непомирљива табора, као два национална песничка тима, од којих сваки српској јавности подмеће своје песничке величине (подразумева се да се „величине“ искључују и да један „табор“, односно тим,

не трпи онај други), питамо се где, када и како да се српској јавности жељној да се упозна са непорецивим вредностима савременог српског песништва пред очи доведу и они које ћемо овом приликом назвати „несврстаним песницима“ од којих нису баш сви отпад и ђубре српске књижевности, него су неки од њих управо барди који искључиво припадају републици званој Књижевност, док су припадници првог и другог табора-тима они који су или „до главе ошишани и са крстачама до пупка“ и углавном савршено безначајни српски песници или „ПЕН, односно СКД истетовирани“ и, такође, углавном, знатно безначајни српски песници. (Не постоји таква књижевно-критичка оријентација која може да брани став да у малој Србији данас постоји „буљук“ „великих“ и „светских“ песника, но их, евентуално, има четворо-петоро, док ће остале забележити тек историја књижевности, говорећи о њима да су први били табор „препознатљив по преводима које Европљани нису читали“, јер су имали своје Durs Grünbein-е, а да су други били песничка клика која је носила „крстаче до пупка, волела Косово и била заљубљена у Његоша“ и за које европски читаоци такође нису марили. Ту ће неки будући Деретић коме ће Јован Деретић, нажалост или не, бити „узором“ стати и – замући. Земља у којој је Томас Бернхард био рођен у његово време је такође имала и своје писце „литургичаре“ (то су они који из дна душе и данас мрзе странце и бране мит о К&К монархији) и своје „пеновце“, који осим што су били чланови Аустријског ПЕН-а и самоуверено се називали „светским писцима из Аустрије“, били, заправо, величине без портфеља. Та имена је данас појео мрак, њих не познаје нити чита ни један једини Бечлија, а камоли Европљанин. (Европа и свет данас од аустријских писаца познају Петера Хандкеа и Томаса Бернхарда. Остале не познаје. Не познаје, на пример дело Роберта Менасеа, Алфреда Колерича, Дорона Рабиновиџија (овај последњи је нека врста аустријске фигуре Д. Киша) који су данас за Аустријанце оно што су Бећковић и Петров Ного за Србе, дакле, *de facto*, нико и ништа, али су, наводно, „велики“ писци и у јавном животу земље у „свакој чорби мирођија“ о чему могу да посведоче тек они који живе у Бечу и околини што је, заправо, када је реч о Бећковићу и Петров Ногу у Београду, на Палама и у Подгорици, својеврсна слика у огледалу). О сличним стварима писао је и Томас Бернхард, имајући у виду тадашње прилике унутар аустријских списатељских организација. Разлика у „причама“ Бернхардовој и овој овде тек фрагментарно испричаној је минимална.¹¹

Пишемо о Томасу Бернхарду, Бернхардовој „Poetik der Künstlichkeit“ која одбацује свако улепшавање живота, која не заговара некакву уметност ради уметности, него износи на видело „центре бола“ (*Schmerzzentren*) проистекле са темеља аустријског друштвеног светоназора између 1960. и 1988. године, центре које њега као писца са развијеном етичком свешћу узнемиравају, нагонећи га да се са тим друштвом на провокативан начин обрачуна. Док будемо посве фрагментарно осветљавали неке карактеристике критичарског дела Томаса Бернхарда (намерно фрагментарно како бисмо обухватили што више појавних црта унутар тих карактеристика) покушаћемо да, поредећи, останемо и у непосредној близини српске друштвене савремености, како оне књижевне, тако и оне дневно-политичке. Оба ова вида тумачења стварности

¹¹ Видети: Thomas Bernhard: „Der Wahrheit auf der Spur“, Suhrkamp Verlag Berlin, 2012.

присутна су и у Бернхардовом критичком опусу кога ми, у овом случају, користимо не само ради показивања и учовања тога шта је Томас Бернхард као ангажовани писац чинио, него и у циљу поређења с било којим савременим српским писцем који се, за разлику од Томаса Бернхарда, нерадо прихваћа друштвеног ангажмана, будући да му је много удобније да погнуте главе прими фамозних педесет хиљада динара месечно, колико иначе у Србији износи награда за ћутање и лојалност, познатија под именом „национална пензија“, због које се исти до миле воље понижава и у држави своди на нему слику окачену на зид. Такав писац Томас Бернхард није био. Био је, напротив, онај који је казивао: „Исијавати! И то не само широм света, него универзално. Свако поглавље једна оптужба света. И све заједно једна општа светска револуција све до потпуног нестанка света.“ Стога, преостаје нам „да пишемо од једне до друге катастрофе“. Тако је одговорио Томас Бернхард једном новинару на питање зашто пише. Ако је у овом одговору писац био одвећ широк и противречан, на другим местима али у другом тематском видокругу је био прецизан: „Свако воли своју земљу. Ја, такође. Само не волим државу.“ Коју балканску Колумбију подржава српски писац? – Српску! И то сваки од оних „највећих“ и одреда. Од 5. октобра 2000. године који је српски писац било шта рекао о савременом му поретку у држави и о управљању државом? Ниједан од оних „највећих“: нити они „највећи“ од стране националистичких гуслара и епичара, нити они „најзначајнији“ од стране пеноваца. То није њихова „ствар“, будући да су сви ограничени кандидовским погледом на свет. Они гледају „своја посла“. Не и Томас Бернхард. Шта он каже? Рецимо ово: „Кад би ме људи питали ко је све добио такозвану Велику државну награду (упоредиву у Србији са НИИ-овом наградом или тзв. „националном пензијом“ – *џрим. Б. Т.*), сваки пут бих одговорио – све сами говнари, а кад би ме питали како се зову ти говнари, навео бих низ говнара који су им сви до једног били непознати; ти говнари били су познати једино мени. Онда и сâм Уметнички сенат чине све сами говнари, говорили би ми, будући да ти све њих, што седе у Уметничком сенату, називаш говнарима. Да, рекао бих, у дотичном Уметничком сенату седи све говнар до говнара и то све сами католички и националистички говнари, а уз њих и понеки Јевреј зарад алибија. И ти говнари ... сваке године бирају нове говнаре у свој Сенат, тако што им додељују Велику државну награду. Да, сваке године се у Сенат који се назива Уметнички сенат, а који представља зло које се никако не да искоренити и перверзни апсурд наше државе, бирају, заправо, нови говнари. То је сабор највећих никоговића и кучкиних синова, напоменуо бих сваки пут.“ – Познајем аустријску државу и њене прилике, јер сам њен грађанин. Томас Бернхард је био потпуно у праву. Познајем и српску државу из које сам отишао баш због онога о чему Бернхард говори, па ћу бити слободан да у контексту српске културне стварности Томаса Бернхарда исправим само у једној ситници: тамо где он говори о жирију католичког и националистичког полусвета у мојој интервенцији коју пригодно чиним имајући у виду српски књижевни миље, рекао бих да у српским гремијима за доделу било које награде, било каквог признања, било чега што се тиче признатости и угледа једног писца, седе све сами православни епичари и националистички оријентисани клерици који никада никога изван свога табора не би удостојили било каквог признања, нити би му име у било ком контексту игде поменули.

Следећи Бернхарда и читајући за ову прилику његову књигу *Meine Preise* (2009) (*Моја награда*, превод на српски 2012) док покушавам да Бернхардове крајње занимљиве опаске о аустријским књижевним приликама његовог времена упоредим са српским књижевним приликама данас наилазим на једну његову опаску о извесном књижевнику (романописцу) Георге Сајку. Исти Георге Сајко је за свој роман *Човек међу штрском* (*Der Mann im Schilf*, 1955; иначе роман дозлабога лош, чији разлози за објављивање сваком здраворазумном читаоцу морају остати непознати – *џрим. Б. Т.*) својевремено је (1962) примио Велику аустријску државну награду за књижевност. Иста награда, рекли смо, у Србији има свој адекват у НИН-овој награди. Успут, морамо да кажемо да о лауреату Сајку и роману *Човек међу штрском* у Аустрији данас не зна нико ништа, иако је аутору, истини за вољу, између 1987. и 1992. постхумно објављено пет томова, наравно само за потребе историје књижевности. Кандидатâ које бисмо у српској верзији поредили са аустријским романописцем Сајком има много. Миро Вуксановић и његова *Семољ земља* (НИН-ова награда 2005) био би међу првима. Поред овога нашао би се ту и роман Владимира Арсенијевића *У ѿошћалуљу* (НИН-ова награда 1994), роман *Хобо* Зорана Ђирића (НИН 2001) и, дакако, *Велики раѿ* Александра Гаталице (НИН 2012). Да не говоримо о *Каракѿеристѿици* Макса Еренрајха Остојића, односно о *Сиѿничарници*... Горана Петровића. Хваљени, а лоши романи, награђени славном НИН-овом наградом! Стварност, међутим, увек другачије изгледа. Тешко је замислити, али је истина, на пример, да је поводом два највећа аустријска писца, Петера Хандкеа и Томаса Бернхарда, не тако давне 1974. године од стране Државног уметничког сената Аустрије на челу са данас посве непознатим писцем Рудолфом Хенцом било тражено да се тадашњем министру културе „у форми резолуције“ пошаље захтев на основу кога би се министру препоручило „да се код управника Бургтеатра заузме за то да се Бернхард и Хандке више не постављају“. Неколико дана потом у бечким листовима (сличним нашим „Новостима“, „Блицу“ и „Куриру“ – *џрим. Б. Т.*) дало се прочитати како су исти, Бернхард и Хандке, „лоши писци“ док је наведени Рудолф Хенц, али и неки људи из Сената, иначе истовремено и књижевници, „добри писци“, који су данас у Аустрији таман толико познати колико ће након истека рока од неких четрдесетак година у Србији бити познати наведени и овде још ненаведени писци, успут чланови Српског ПЕН-а и Српске Академије наука и уметности. И Србија данас, има, дакако, „сенатске писце“: од поменутог Мира Вуксановића до Горана Петровића, Л. Блашковића, А. Гаталице и В. Бајца, да останемо само при именима прозних писаца. Оно што Бернхард наводи као посве чудно и бизарно имајући у виду своје аустријске колеге, то исто би се могло да каже, такође нимало сентиментално, док се не лупом, него голим критичким оком посматра српска књижевна клијентела у сфери њене друштвене и професионалне делатности са манирима који се тек само унутар нужних нијанси разликују од манира клијентеле којој Бернхард подастире своје критичке пасаже.

Није пак било ретко да се Томас Бернхард нађе у прилици да буде добитник неке од угледних књижевних награда. Како се према додељеним му признањима односио у тренутку док их је примао? – Као и већина књижевника, и Томас Бернхард није био човек нарочито имућан па је награде, дâ се закључити на темељу његових текстова

у књизи *Моје најраге*, примао углавном стога јер је њихов новчани износ покривао пишчеве свакодневне трошкове живота и, само понекад би му послужио да себи приушти неки „луксуз“, аутомобил, на пример, кога у Аустрији за своје свакодневне потребе поседује готово сваки човек. Но, примити једну награду увек подразумева дан и чин примања исте. У таквим ситуацијама писац Бернхард није био нимало конвенционалан прималац награда, но, почесто, скандал-мајстор првог реда. Тако му се, примера ради, приликом уручења Аустријске државне награде за књижевност, након што је пред угледним званицама тек започео да држи говор – „а тема је била филозофска и дубоко промишљена, бар сам ја тако мислио, и неколико пута изговорио сам и реч *држава*“ (у говору је како потом напомиње, „било речи о безвредности свих држава“) – догодило да сам министар скочи са своје столице, дотрчи до њега, добасти му неразумљиву псовку, запрети песницом, а онда са свитом напусти салу, залупивши за собом вратима. Бернхард тај догађај описује овим речима: „Читава руља, а сви до једног зависе од министра, уживаоци субвенција и пензионери, а пре свих такозвани Уметнички сенат који је вероватно присутан на свакој додели државних награда – сви су они похитали за министром из сале за аудијенцију, па низ широке степенице. Сви који су журнули за министром, нису журнули а да ми нису упутили бар један бесан поглед, јер сам ја, изгледа, узрок те немиле сцене, тачније урушавања свечаности која се брзо претворила у фијаско. (...) Шта сам то учинио? питао сам се (...) Министар није разумео моје реченице и будући да нисам понизно, већ у надасве критичком контексту употребио реч *држава*, он је скочио, напао ме и истрчао из сале. (...) И сви други, изузев оних ретких које сам набројао, журнули су за њим. (...) Новине су следећег дана пренеле вест о скандалу који је проузроковао писац Бернхард. Извесни бечки лист, мислим да је *Wiener Montag*, писао је на првој страници да сам ја стеница коју треба потаманити.“ Једним другим поводом Томас Бернхард се нашао у прилици да прими награду „Георг Бихнер“ (једну од најзначајнијих књижевних награда немачког говорног подручја – *џрим. Б. Т.*), те је коментаришући своје схватање примања једне награде, рекао следеће: „Када људи добију Кантову плакету или Дирерову награду, пракса је да држе дуге говоре о Канту или Диреру, да испредају танке нити од дотичних великана ка себи, те да свој мозак пред аудиторијумом цеде попут каквог трулог лексикона. Такав приступ није ми близак. (...) На крају крајева, није моје да објашњавам ко је Бихнер, за којег, заиста, не мора да се објашњава ко је (...) Није моје да изговарам молитве, помислих, већ да заузмем став, а то може бити искључиво мој став, кад већ причам – ја. (...) Ја и нисам у Дармштат дошао да удовољим некаквим људима, већ да преузмем награду уз коју је ишла и премија у износу од десет хиљада марака, а са којом Бихнер није имао никакве везе, будући да он о дотичној награди појма није могао да има, јер је већ деценијама био мртав, кад се уопште и дошло на идеју да се Бихнерова награда установи. (...) Ова част, једнако као и све друге части, била ми је сумњива већ и тад.“

Српске књижевне награде су посве, мишљења смо, blasphemичне награде увек и у свакој прилици, а нарочито када је о лауреатима реч. (Да оставимо овога пута чланове жирија у блаженом миру.) То да их већина није уопште ничим заслужила могла би да буде песма коју би лауреат требало да пева приликом сваког уручења, али она

се не пева, од награде лауреат не бежи, него је скрушено и молитвено прима. Недавно смо били у прилици да прочитамо једну мучну захвалницу једног лауреата коме је била додељена књижевна награда посве осредњег значаја. (Видети „Летопис Матице српске“, април 2013.) Прво што смо том приликом помислили било је да се награда *џако* не прима. Не бисмо ништа више рекли. Томас Бернхард у приликама када награде прима јесте један дубоко моралан и достојанствен човек. Њему су награде посве нерадо додељивали, али оно што се у Аустрији чини нерадо, ипак се чини, јер је то држава која не жури махнито *од* њених најбољих писаца, нити безобразно и подмукло окреће главу од њих, него их награђује (иако понекад, истини за вољу, и она колаборира са невредностима) да би оно за шта су награђени једнога дана, евентуално, приспело да буде названо значајном аустријском књижевношћу, поставши део савремене светске књижевности. Ни у ком случају део некакве партијско-страначке или племенске књижевности, нити књижевности организоване око политике тзв. невладиног сектора која у добрим приликама граби онолико почести колико није могла онда када је књижевном сценом владала политика племенске и националистичке књижевности. Невоља се састоји у томе што се ове две књижевно-клијентелистичке мреже у Србији годинама смењују или, понекад, као данас, раде упоредо, науштрб свих оних писаца (назовимо их „несврстанима“), који данас, *de facto*, стварају најбољу српску књижевност, али је иста недоступна, будући да нема приступа јавним медијима, државним или полудржавним издавачима, дивљачки запостављена од тзв. „етаблиране“ критике и стопостотно, стратешки намерно, стављена на маргину. (У вези награда, сетимо се проблема које је са њима последњих година имао Хандке, али су му награде ипак додељене, јер се пред чињеницом квалитета дела нису подмукло затварале очи, дневна политика деснице била је од стране демократске левице побеђена, сјај награде је остао нетакнут.) Србија је друга врста државе, у њој се њено коруптивно лице, беспрекорно огледа и до детаља преноси на књижевну сцену у сваком њеном сегменту. Где год у Србији постоји књижевност, у којем год појавном облику, свеједно, она у својој структури, у свом апарату садржи структуру државе таква каква је она сада, облике начина њеног актуелног функционисања, заједно са свим њеним актерима, од људи из сфере највише политике до актера у сфери криминала. Српска књижевна сцена је, заправо, „превод“ државне сцене, језик њених данашњих околности, слика протекционизма повлашћених: владара који имају власт *и* изабраних писаца који имају повлашћени приступ јавним медијима и иза којих, *de facto*, стоје владари, свеједно да ли владар Милошевић (када су харали наци-писци) или владари после 5. октобра 2000. (када харају ескадеовци и пеновци, тадићевско-огњеновићевска деца, без видних талената, додуше, али посве верзирана у теорију медија и (само)рекламе). Обема породицама програм је био навођење читалачке публике на књижевне квази-вредности, избацивање из игре свакога ко није „њихов“, милитантно наметање именâ књижевника чија су дела у вредносном погледу минорна, али су њихови потписници из неког разлога за актуелну политику и политику у култури прихватљиви: раније Рајко Петров Ного, Милисав Тешић, данас писци из кухиње Виде Огњеновић. Генерално говорећи, у Србији сваки „извикани“ писац и његово „дело“ од 1988. до данас морало би једнога дана бити подвргнуто ревизији. Официјелно превредновање

не мора да се догоди, нити верујемо да ће се за тај задатак наћи способних и храбрих критичара. (Мит о Његошу стар је сто педесет година, мит о Кишу четрдесетак. Још увек нема ни наговештаја о спремности на превредновање тих митова). Неофицијелно до тога ће свакако доћи: оно данас „велико“ биће или заборављено или сведено на прихватљиву меру говора о његовој вредности. Феномен „Сајко“ неће, уверени смо, мимоићи ни оно што се сада назива савременом српском књижевношћу.

Томас Бернхард је умро средином фебруара 1989. Тај догађај *Kärntner Tageszeitung* (17. 02. 1989.) у наслову је евидентирао: „Исповао се. Аутор *Триа хероја* напустио је овај свет.“ Лист *Рхеинисцхер Меркур* (24. 02. 1989.) поводом Бернхардове смрти свој текст о томе је насловио: „Хладан бес у сенци смрти. Томас Бернхард алпски писац и непријатељ људи. Опроштај од једног негативног идиличара.“ Били су то изливи мржње према „прљачу гнезда“ (*Nestbeschmutzer*) и „издајнику домовине“ (*Vaterlandsverräter*). Међутим, било је оних који су рекли: „Он није указивао на идилу, он је пакао чинио видљивим.“ Уистину, читаоцу који недовољно познаје *oeuvre* Томаса Бернхарда, познавајући му само романе, ваља указати да је исти своје инвективе готово свакодневно, у лепој и постојаној редовитости, упућивао аустријској држави, њеној католичкој цркви, континуалијама националсоцијализма постојећим у тој држави и после 1945, њеним репрезентантима у култури, политици, колегама писцима са којима није хтео да дели хлеб ноја у песак забијене главе. Томас Бернхард је писац кога ћемо узалуд тражити на странама језика на коме пише наш српски писац. Србија таквог писца нема. Додуше, не смемо заборавити, бар на нивоу књижевне критике, Небојшу Васовића, нити Предрага Чудића. Први је аргументовано писао о икони савремене српске књижевности, Д. Кишу, други о Рајку Петрову Ногу и Јовановић Данилову и – нико се на Чудићеву књигу (*Вејачи овејане сушћине*, 2011) није осврнуо. Српско књижевно друштво (овога пута не мислим на истоимену списатељску удругу) уистину је blasphemично и изнад свега осакаћено због евидентног показивања кукавичлука и неговања јереси кетмана. Кривци: политички монополи над средствима за дифузију културе, ауторитарност економско-либералистичке идеологије у виду успостављања економске хијерархизације књижевних квази-вредности, политичарење у култури и његова рестаурација. Србија нема данас једног Томаса Бернхарда, нема ни једног Пјера Видал-Накеа. Нема ни оног далеког им претка познатог по речи: *Ойшјујем*. Шта би требало *ошју-жишчи* унутар данашње српске књижевности – листа тога једва да би имала свој крај. Наметнутој стихији која је констелисала постојећи поредак књижевних вредности, урамила га и опасала жицом којом су некада били опасани логори, немогуће је супротставити се. Пре свега због њене огромности и масивности доведене до безобличности. Стање изванредног стања је постало норма. У овој држави данас постоје црне и беле листе људи. На једној страни списак људи којима није дозвољено да учествују у јавном животу, на другој апсолутна владавина „белих листа“. Један новинар (Маринко М. Вучинић) је недавно („Политика“, 16. април 2013.) скренуо пажњу на постојање ових „белих“ листа, написавши: „То је низ имена људи који су непрестано у центру пажње наше јавности, стварајући на тај начин неку врсту повлашћеног круга аналитичара, коментатора и експерата који увек имају спреман одговор за сваку област (...) Да ли је наша интелектуална заједница толико затворена и нејака да је сведена

на неколико имена која се непрестано обрћу у нашој јавности?" – Да ли да наведем имена која, што се тиче савремене књижевности, непрестано колају у главним српским гласилима? – То су В. Бајац, С. Басара, В. Огњеновић, М. Пантић, М. Бећковић, Кеџмановић, Д. Великић, В. Пиштало, А. Гаталица, Г. Божовић, Л. Блашковић, М. Данојлић, М. Ломпар, Борка Павићевић. Људи који, бар мени, немају шта да кажу, али се јавности обраћају без престанка. Такви људи су потребни свакој држави: они су претставници симулирања слободе говорне речи, естрадизације књижевне речи, сурогати квази-мишљења које се са другачијим мишљењем не сучељава никад. Такви и не постоје да се сучељавају са било киме, они треба да буду Свако, Сви и – за све.

Колико је само сучељавања са књижевном и културном јавношћу имао Томас Бернхард! Ваља само погледати садржај његове књиге *Истини на трагу* (*Der Wahrheit auf der Spur*) па ће читаоцу бити јасно у какве се ризике овај аустријски писац упуштао (правни ризици због наводних клевета, ризици могућности објављивања, претње телесној сигурности). Успео је да се, усред огромног гротла мржње спрам њега, одржи само пуким списатељским талентом. Не подржаван ни од кога, апсолутно не подржаван ни од кога! Које и какве је проблеме 1988. године имао писац *Heldenplatz*-а тешко је замислити. Томас Бернхард се обрушио на целу аустријску нацију да би од њених конзервативних представника, штампе и политичара, али и од колега писаца, посебно од њих!, био обасут дивљачком мржњом. Све се, додуше, зауставило на томе. Аустрија је, ипак, једна демократска земља. Неки наш Томас Бернхард заглавио би у затвору или би нестао са лица земље, попут неких српских новинара. Стога српски писци-интелектуалци пишу попут сигурносних уређаја у каквом трансформатору: никад не избијају изван прописаног, никад не прекорачују пожељно и дозвољено. За те наше писце, квази-интелектуалце, тек донекле важи оно што Т. Бернхард пише у свом комаду *Три хероја*: „То што писци пишу није ништа спрам стварности, они наводно пишу да је све страшно, да је све склеротично, да је све катастрофално, да нема излаза, али све што они пишу није ништа спрам стварности, ова је толико лоша да се то не може описати.“ Кажемо, „тек донекле“, јер наши писци се не упуштају не у богзна какве, него у никакве полемике са представницима државе и државне политике и, такође, ни у какве књижевне полемике. Било би бајно тако нешто прочитати из пера, на пример В. Бајца, М. Пантића, „Политикиног“ колумнисте Блашковића или из пера човека који је био „подобан“ у свим временима (Милошевићевом и Петооктобарском), г. Г. Божовића. Ови писци су писци ради писања, они се не „баве“ политиком, њима је то *blanco* од исте омогућено, и то тек само да буду и остану писци, али се никако не смеју пробудити и постати интелектуалци (у француском смислу те речи), забрањено им је да „одрасту“ како би о држави у којој живе, попут Бернхарда, рекли коју реч, но државу и њену комуникациону мрежу (дневни листови, тв и радио станице) користе на најбаналнији начин, наима, као полигон за сопствено промовисање. За те писце би могло да се каже оно што је својевремено за своје руске колеге рекла Јелизавета Александрова: „Ти писци, стални учесници 'округлих столова', улазе у интернационалу писаца, постајући чланови пен-клубова, добитници су многобројних награда измишљених за унутрашњу употребу. Њихов круг је узак и у њега се не може ући ни за какве књижевне заслуге, ако нисте прихватили једноставну истину: ко се

продаје, тај се издаје! (...). Књижевни круг (у српском случају српски ПЕН или СКД) има затворени корпоративни, кастински карактер, попут феудалног занатлијског цеха. Временом ти Херостратови потомци постају иконе, њихов индекс цитирања се диже до небеса, с намером да се директно испоруче (и препоруче) историји књижевности.“ Ти писци се, попут својевремено Д. Киша, јавности усађују на начин, како би рекао Пјер Бурдије, „симболичког утвљивања, кап по кап“, припремају их велики дневни листови и тв станице и, дакако, они сами путем саморекламе. На тај начин лажно и безвредно постаје очигледно. Аустријском писцу Томасу Бернхарду такве прилике нису биле наклоњене, нити он њима. Он сâм је, напротив, изазивао неприлике. Последице су зачас долазиле – ова чињеница показује Бернхардову спремност да се суочи са својом сенком ангажованог писца – па би Бернхардови критичари о његовом делу говорили овако: „Оно (дело му) нема никакве везе са слободом уметности. То су (дела му) увреде части, хуљења, клевете на текућој траци, дакле, у свему, повреде закона. (...) И ове прљаве кампање против нас плаћамо ми из нашег џепа путем гигантских субвенција. Ми смо уистину земља у којој сунце прети да заувек зађе“ (Като /псеудоним аутора/: „Пред заласком сунца“ / „Vor Sonnenuntergang“, *Neue Kronen Zeitung*, 11. октобар 1988). Ми не очекујемо пошто, наводно, довољно повода за тако шта нема, да се и неко од српских писаца поведе за праксом Томаса Бернхарда. Ми се задовољавамо тиме да случај Бернхард и праксу Томаса Бернхарда као писца унутар једне релативно сређене државе у којој је писац живео само наведемо као пример тога како се један писац ангажује у приликама када се то од њега тако захтева. Или пак када он то тако сâм од себе захтева, јер је његово *credo* окренуто моралним начелима унутар чињенице: *биџи њисац*. Стога ће један аустријски критичар с правом приметити да Бернхардов *Три хероја*, односно његов аутор, указује на сву „беду његове домовине“ коју овај „уз помоћ сонде свога духа (...) попут доброг интернисте, са управо профетским-дијагностичким погледом ситуира тамо где још увек избијају метастазе фашизма“ („...wo immer noch die Metastasen des Faschismus wuchern“). – Сонде духа наших писаца, иако им пред очима лежи широко поље политичких прилика у њиховој држави од 1991. до данас, нису биле вољне да се осврну „на беду своје домовине“. Посебно не они писци који данас уживају све бенефиције своје државе. И, дакако, исте уживају *управо* због тога. Јер само на основу пуког талента не би ни могли да буду колумнисти у најутицајнијим државним листовима. Нити да постану иконе савремене српске књижевности. Цена је: продати очигледне прилике за ангажман, водити игру „узвраћања услуга“, ћутање сматрати својом обавезом. То су деловања унутар којих се дâ сагледати етичка раван ових писаца, њихово виђење света, које последично за собом повлачи „фатализам и потчињеност“. У међувремену, *sit transit gloria mundi*.

Да завршимо. Својевремено, када се Томас Бернхард враћао са својих дужих одсуствовања из родне му државе, записивао би реченице које би почињале: „Управо дошавши из (...) најрадије бих се одмах вратио...“ Човеку и писцу Томасу Бернхарду, иначе човеку-космополити, повраци у домовину тешко су падали. Након њих седао би за сто да на начин поређења са државом из које се био управо вратио проговори о својој, њему иначе драгој земљи (*Land*). Тешка срца би исписивао реченице које су

исказивале негативне судове о својој држави (*Staat*). („Jeder mag sein Land. Ich auch. Nur den Staat mag ich nicht“ / „Свако воли своју земљу. Ја, такође. Само државу не волим“). И није се Бернхард у својим инвективама задржавао само на анализи стања у својој држави, још и више писао би о својим колегама-писцима судове који се овима, дакако, нису могли да допадно. Томас Бернхард се није суздржавао да о свом савременнику Елијасу Канетију, који је већ „рођењем постао почасним доктором“, а потом „малим Шопенхауером и помоћним профетом“, изнесе бројне чињенице које овом писцу никако нису могле бити по вољи. Са Петером Хандкеом никада није био у добрим односима, са Ернстом Јандлом такође. Кругу његових непријатеља припадали су и Бруно Крајски, савезни канцелар Републике Аустрије, такође у истом својству и Франц Вранички, као и Валтер Шел, председник Немачке. Због примитка Валтера Шела за члана Немачке Академије за језик и песништво, једне од најцењенијих немачких академија, Томас Бернхард је по својој писаној жељи одбио да буде даље члан исте. Стога није било нимало чудно што је још 1982. године исписао нешто попут своје опште изјаве о непријатељству (*allgemeine Feinderklärung*): „Ја и мој рад имамо толико непријатеља колико Аустрија има становника: црква, влада на Балском тргу (*Ballhausplatz*) и Парламент, уз неколико изузетака. На темељу тих изузетака преживљавам и живим.“

Размишљање о Томасу Бернхарду писцу увек је добар повод за размишљање о етици писца. Писац Томас Бернхард представља изванредан модел за то. Никада везе између естетике и етике нису биле важније но у 20. веку, никада није био толики значај ангажмана и многобројних видова интервенције једног писца у оквирима политике. Сетимо се само француских писаца попут Камија, Сартра, Жида, Батаја, Женета, Малроа, Шара, Сиорана, Бурдијеа, Фукоа. Етопоиетичка димензија литературе огледа се, у сваком случају, у Бернхардовом критичком ангажовању спрам официјелне политике његове земље касних седамдесетих, осамдесетих и деведесетих година прошлог века. По томе је овај писац сличан свом земљаку Роберту Мусилу и његовој поетици есејизма која као свој сиже садржи проблематику живљења етички одрживог и етички прихватљивог одржавања живота. Такође, Томас Бернхард је веома близак Адорну који једноставно каже: „Нема ваљаног живота (*richtiges Leben*) унутар погрешног.“ О томе погрешном животу говорио је Томас Бернхард, имајући у виду онај ваљани. У том смислу Бернхардово писатељско деловање могло би да се означи као ест/етичко (термин је сковао Волфганг Велш) при чему се полази од претпоставке да је етика инхерентна естетици, да је естетика као „усавршавање осећајне моћи“ оно што у етичком смислу доприноси „оплемењивању“. Бернхардове псовачке тираде (*Schimpfparade*), не у одвећ парадоксалном смислу, служиле су томе. Писац се залагао за владавину монопола смисла (*Sinnmonopol*) уместо за тзв. „отворено друштво“ (*offene Gesellschaft*) које подразумева да иста права за глупака и за генија. Такође, „за аргументе“, не „за одлуке“. Када је у тексту „Реч младом писцу“ (*Wort an junge Schriftsteller*, 1957) написао „вама не треба социјално осигурање, стипендије, награде и премиије, ништа осим самог живота“, он је заправо говорио о потреби да писац буде посве независан човек, никако не онај који се задржава на базалним идеологемама своје државе и свога пука који га, углавном, поткупљују за своје практичне потребе.

Одређујући се, у крајњој линији, спрам трансценденталних питања, овај ће писац једном рећи: „Све је смешно, уколико се мисли на смрт.“ Овај *memento mori*, још једанпут поновљен при говору поводом добијања награде Антон Вилдганс: „Подсећам вас још једном на смрт, на то да све са смрћу има посла, не заборавите смрт, не заборавите смрт...“, заокружује целокупну Бернхардову списатељску делатност. Ако Бернхард поставља лошу дијагнозу не само у погледу тада актуелне политике своје земље и њених интелектуалаца, ипак његови текстови, прозни и есејистички, одају поруку да се овакав суд не може да заснива на поретку ствари гледе њихове коначности. Другим речима, његови радови показују и одбијање од „фактичности и бруталности једне прагматичне логике овладавања светом“ и своју веру и наду налазе у својеврсној поетици да оно написано наилази на свет који критику тога прихвата са одобравањем и – разумевањем. Када Бернхард у својим радовима критикује своје сународнике или своје колеге писце, ту се не ради само о пуком покушају досезања до моралних образаца, нити је оно што Бернхард ради покушај „постизања моралног деловања“ у уметности. То је, међутим, управо оно што такву Бернхардову делатност повезује, како би Адорно рекао, „са једним друштвом достојним човека“. Све је, у својој коначности, „за друге“. Ако нечега асоцијалног у Бернхардовом делу и има, а има свакако, онда то није ништа друго до „својеврсна негација одређеног друштва“. Таква врста разумевања и тумачења друштва и његовог начина појављивања у сагласности је пак са слободом уметничког дела. Оно што дело као огледало рефлектује садржано је у фактичким друштвеним односима. Или како Адорно каже: „Сировост, субјективно језгро зла, бива *априорно* негирана уметношћу која безусловно представља идеал савршенства.“ Ест/етичка димензија естетичког се огледа управо у томе: „Ест/етичке вредности рефлектирајуће естетичке свести имају моћ да модерну аналогију односа уметности и живота учине делотворном у *живој* констелацији проблема“ (В. Велш). Другим речима, када сумњиви односи унутар једне културе у животним заврзламама прете да заувек остану у непрозирности, потребна је управо критика путем које такви односи постају транспарентни, лакше уочљиви и, евентуално, лакше се решавају. Ово последње, међутим, остаје трајно под знаком питања. – Зашто? Сведоци смо да Бернхардови потомци чине и даље оно што су чинили њихови претходници. Једино новог Бернхарда у тој средини још нема на видику. С друге стране, наши савременици које смо поредили са Бернхардовом клијентелом не само да нису изложени никаквој критици него критика као делатност због њихове пуне мистификације да су неопходни и темељне вере у свој непролазни значај нема потребе да постоји. Код таквих сумње у себе нема никакве. Бити тиме размажен јесте њихово природно стање, стање њихове навике која се не дотиче њиховог (неискоришћеног) права на чуђење да они као такви уопште постоје. Неки филозоф би за њих рекао да им недо-стају *манири*, односно смисао за отменост.